

LGBT GIBANJE, ŠIRITEV POJMOVANJA DRUŽINE IN SOCIALNO DELO

V uvodu v eno od posebnih števil *Socialnega dela* (5–6, 2010) sta urednika zapisala:

Zakonodajna sprememba je [namreč šele] prvi korak k družbeni spremembi. Pri tej pa ima socialno delo ključno vlogo.

Ker je socialno delo umeščeno med izvajanje državnih politik in zakonodaje ter izvirne, kreativne pristope k izboljševanju položaja ljudi, zagotovo lahko uvaja družbene spremembe. Prav iz socialnega dela lahko namreč izhajajo utemeljeni predlogi za uvajanje zakonodajnih sprememb, ki temeljijo na realnih potrebah in življenjskih okoliščinah ljudi. Hkrati pa se socialno delo v dokumentih, ki ta poklic določajo (npr. kodeks etike), zavezuje k aktivni vlogi pri družbenih spremembah. Tema omenjene posebne številke so bile istospolne družine; izšla je konec leta 2010, osem mesecev potem, ko je v parlamentu potekalo prvo branje takratnega predloga prenovljenega družinskega zakonika. Dve leti pozneje, marca 2012 ga je na referendumu o družinskem zakoniku podprlo le 30 % volilnih upravičencev. Letos bomo priče novim predlogom družinske zakonodaje; pričakujemo lahko, da bodo ti ožili pojmovanje družine, saj je zdajšnji pristojni minister prepustil pripravo predlogov najglasnejšim nasprotnikom prejšnjega predloga.

Predlog družinskega zakonika je vključeval pojmovanje družine, ki je sicer tudi zgodovinsko že dokazano: družino, ki ne temelji na bioloških razmerjih, ampak na socialnih – skrbstvenih odnosih. Za socialno delo taka, bolj vključujoča definicija družine ne bi smela biti novost, saj v socialnem delu že dolgo poudarjamo poleg bioloških še posebej psihološke in socialne vidike družine. Čeprav sta Društvo socialnih delavk in delavcev kot poklicno združenje na področju socialnega dela in Fakulteta za socialno delo kot akademska in izobraževalna institucija za socialno delo takratni predlog in torej tudi tako definicijo družine podprla, bi morda lahko rekli, da je odnos socialnega dela do zagotavljanja enakih pravic vsem oblikam družin ostal nekoliko zadržan. Tako v širši populaciji kot v praksi socialnega dela se je zataknilo pri vprašanju enakih pravic istospolnih družin.

Čeprav je družina pojem ali prostor, s katerim imamo prav vsi izkušnje, in nas tudi družinska zakonodaja vse neposredno ali posredno zadeva, pa pobudniki (zakonodajnih) sprememb na tem področju niso bili niti splošna javnost niti socialno delo, ampak LGBT gibanje. Gibanje lezbijk, gejev, biseksualnih in transspolnih oseb v Sloveniji (z izrazom želim zajeti društva in posameznike, interesne skupine na področju istospolne usmerjenosti in tiste, ki delujejo na področju enakih pravic ne glede na spolno usmerjenost) je v zadnjih letih v svoja prizadevanja vključilo tudi zahtevo po izenačenju pravic istospolnih oseb kot staršev. Vloga LGBT gibanja je bila še posebej velika tudi v razpravi o različnih oblikah družin v kontekstu polemik o predlaganih spremembah družinske zakonodaje, ki so bile na koncu le še o pravicah istospolnih oseb in domnevnih pravicah otrok. Prav predstavnice in predstavniki LGBT gibanja so nas ves čas opominjali, da družina ne pomeni le očeta, ki popravlja avto, in mame, ki kuha kosilo, ter njunih bioloških otrok, ampak lahko vključuje tudi druge vrste partnerskih razmerij in skrbstvenih vezi.

Družine, v katerih sta partnerja istega spola, naše predstave o tradicionalni družini (ki je pravzaprav konstrukt zadnjih stoletij) namreč

v praksi širijo na več načinov, najočitneje pa v zvezi z družbeno pripisano delitvijo dela med moškimi in ženskami ter s tem skladnimi vlogami (in hierarhijo, ki jo ta delitev uvaja) in v zvezi z razmerji med biološkim (naravnim) in socialnim na področju reprodukcije in starševstva (in hierarhijo, ki jo ta ločitev uveljavlja). Istospolne družine so tako pomladne lastovke družbenih sprememb, ki segajo na področje spola in spolnih vlog, destabilizirajo pa tudi primarne sisteme z veliko simbolno močjo, kot sta Cerkev in medicina.

Hkrati pa je gibanje LGBT spodbudilo nastajanje skupnosti »uporabnikov«: društev, forumov, skupnosti istospolno usmerjenih staršev in istospolnih družin (in simpatizerjev). Take skupnosti imajo več funkcij, najpomembnejše pa so zagotavljanje in širjenje relevantnih informacij za družine, ustvarjanje varnega in »običajnega« okolja za druženje družin, obveščanje o izkušnjah in informiranje javnosti o istospolnih družinah, skupaj z zahtevo po enakopravnosti in enakih možnostih. Skupaj s takimi skupinami v različnih zahodnih državah, še posebej ZDA in nekaterih zahodnoevropskih državah, se LGBT gibanje že desetletja zavzema za enakopravnost istospolnih oseb kot staršev in s tem za pravice družin in otrok, ki imajo dva (primarna) starša istega spola. Ta prizadevanja so skupaj z nastajanjem množice različnih raziskav na tem področju pripomogla k temu, da so nekatere države enakost uzakonile s priznanjem poroke za istospolne pare (Argentina, Belgija, Danska, Južnoafriška republika, Islandija, Kanada, Nizozemska, Norveška, Portugalska, Španija, Švedska, Francija, nekatere države ZDA, deli Brazilije in Mehike), številne druge pa na druge načine urejajo priznavanje partnerskega odnosa med partnerjema ali partnerkama istega spola. Pomembno je, da tudi relevantna strokovna združenja (npr. s področja socialnega dela, psihologije, psihiatrije, pediatrije) v različnih državah zagovarjajo, da otroci v istospolnih družinah nikakor niso prikrajšani ali oškodovani in da je zato treba odpraviti vse vrste diskriminacije istospolnih družin, otrok, ki v njih živijo, in staršev, ki so istospolno usmerjeni.

Tudi strokovna združenja v Sloveniji so se strinjala s takimi ugotovitvami in trditvami v času razprave o predlogu nove družinske zakonodaje. Čeprav so debate in predstavitve, še posebej na začetku javnih razprav, vključevale tudi strokovna mnenja z različnih področij, tudi socialnega dela, smo strokovnjaki morda preveč zadržani ali neslišno vstopali v javni prostor z ekspertnim vedenjem in utemeljenimi, argumentiranimi pojasnili in podatki. Proti zdajšnji diskriminaciji in za pravice do enakosti istospolnih družin so se pogosto zavzemali predvsem predstavniki LGBT gibanja. V medijskih dogodkih so se srečevali z različnimi predstavniki konservativne politične struje, predstavniki verske skupnosti in drugimi interesnimi skupinami. Ker so bili argumenti teh večinoma neutemeljeni in ideološki, pogosto pa tudi rasistično in homofobično obarvani, na referendumu predlagana nova družinska zakonodaja ni bila sprejeta.

Kljub temu pa so LGBT gibanje in prizadevanja vseh podpornikov Družinskega zakonika spremenila pojmovanje ali vsaj bolj opozorila na vidnost različnih oblik družin. Istospolne družine, ki so sicer večinoma živele javnosti nevidno življenje, danes velika večina prepozna kot obliko družinskega življenja (pa naj se z njo strinja ali ne). Še pred nekaj leti se ženski, ki sta prihajali po otroka v vrtec, nista mogli izogniti vprašanju, »katera je mama«, in predvidevanju, da je druga ženska le njena sestra, prijateljica ali varuška otroka, danes pa je marsikje takšno vprašanje reformulirano. Še pred nekaj leti moška z otrokom nista mogla skleniti družinskega zavarovanja za potovanje, danes pa je to morda nekoliko lažje. Predvsem ni več mogoče trditi, da istospolne družine niso realnost in da, če se že pojavljajo, vse živijo drugje (npr. v Ameriki). Vidnost pa je, tako kot pri vseh drugih družbenih fenomenih ali družbenih manjšinah, (prvi) korak k prepoznavanju in bolj enakopravnemu položaju. Nevidnost ima namreč ključno vlogo pri nepoznavanju, neznanju in formaciji strahov in predsodkov.

Neinformiranost se je tudi v slovenskem prostoru pokazala kot ena od pglavitnih ovir pri izboljševanju vključenosti istospolnih

družin in otrok, ki v njih odraščajo: tako v okviru prava, zdravstva, šolstva kot tudi socialne (in seveda drugih področij). Tudi zato smo marca 2011 na Fakulteti za socialno delo v okviru izobraževanja za socialne delavke in delavce, ki delajo na področju posvojitve in rejništva, del časa namenili posvojitvam v istospolnih družinah. Socialne delavke in delavci so v zvezi s postopki in potencialnimi pozitivnimi odločbami, ki dovoljujejo posvojitve nebiološkega starša istega spola, izražale predvsem strah pred »medijskim linčem« (centri za socialno delo naj bi lahko bili obtoženi družbeno nesprejemljivih odločitev) in negotovost v zvezi z interpretacijo zakonodaje na tem področju (če bi bila zakonodaja bolj nedvoumna, s postopki ne bi imele težav).

Pri obeh pomislekih je treba omeniti vrednostno in s tem tudi strokovno ozadje socialnega dela: socialno delo je namreč zavezano izboljševanju življenja ljudi, tudi takrat (oz. takrat še toliko bolj), ko za to še ni predlogov ali ustaljenih, rutiniziranih zakonodajnih ali drugih rešitev. Poleg tega lahko socialno delo kot stoka najde podporo tudi v svoji znanstveni podlagi in bazi védenja, saj prav s področja socialnega dela v zadnjem letu izhajajo pomembna, celo ključna besedila za pojmovanje družin kot struktur socialnih vezi in skrbstvenih odnosov:

- Darja Zaviršek: *Notranje in meddržavne posvojitve: od osebnih izkušenj do dobre prakse.*
- Darja Zaviršek: *Od krvi do skrbi: socialno starševstvo v globalnem svetu.*
- Darja Zaviršek, Ana M. Sobočan: *Mavrične družine grejo v šolo.*

V zadnjih letih sta izšli kar dve za to področje relevantni dvojni posebni številki revije *Socialno delo* (o socialnem starševstvu leta 2009 in o istospolnih družinah leta 2010). Raziskovalke in učiteljice s področja socialnega dela so bile tako ves čas navzoče pri oblikovanju vpogledov, predlogov in pristopov, relevantnih za spremembe, ki jih prinašajo aktualne konceptualizacije pojma družina. Ne nazadnje se je raba pojma socialno starševstvo v slovenskem prostoru utrdila prav s pomočjo raziskave o socialnem starševstvu, ki smo jo izvedli na

Fakulteti za socialno delo (2006–2008, vodja D. Zaviršek), oz. na podlagi znanstvenih in medijskih odmevov na to raziskavo.

Čeprav morda prispevek k družbeni spremembi s tem ni bil velik, pa je zagotovo pomemben z vidika potenciala, ki ga ima socialno delo. Socialno delo v praksi namreč z odločanjem, odnosi in pristopi določa in usmerja meje sprejemljivega, običajnega in nedopustnega. Zato je (lahko) ključni akter v družbenih spremembah: upamo lahko, da bo v naslednjem krogu sprejemanja družinske zakonodaje glasneje in odločneje predstavilo znanje in izkušnje, ki nastajajo v teoriji in praksi socialnega dela na področju dela z različnimi oblikami družinskih realnosti in z različnimi vrstami (uporabniških) gibanj.

Ana M. Sobočan